

László Pószán

Economische betrekkingen tussen Hongarije en de Lage Landen in de Middeleeuwen

Abstract

In spite of the remarkable distance and the expenses incurred in transportation through a number of go-betweens Hungarian (primary) commodities and products from the Low Countries found their way to each other's markets. The present study makes an inquiry into these trade relations in which it was primarily Prussian and southern German traders, especially of Nuremberg, who played a dominant role.

Copper and precious metals were the most important commodities shipped to the markets of Flanders from Hungary by Prussian tradesmen via Poland and the Baltic Sea. Hungary exported iron and zinc to the Low Countries and also beeswax and hides and furs. It was mainly cloth that was imported into Hungary from the markets in Flanders roughly along the same trade route as the one along which commodities from Hungary found their way to the Atlantic coastal areas, that is, via the Baltic Sea and Poland. The volume and value of the export goods from medieval Hungary surpassed that of the import goods from the Low Countries, for the latter was made up of finished products of high quality and high prices therefore targeted only a limited high-end range of customers and their volume was thus less remarkable. The products of the two areas reached their respective destinations by means of a chain of intermediaries.

Keywords: Copper and precious metals, Prussia, Poland, the Low Countries, traders of Nuremberg

Ondanks de grote afstand en de dure levering bereikten de Hongaarse en Nederlandse producten in de Middeleeuwen elkaars markten via talrijke bemiddelaars. In deze tussenhandel speelden vooral Pruisische, Zuid-Duitse en Nurnbergse handelaars een belangrijke rol.¹ De Pruisische kooplui volgden de waterroute langs de Wijsel tot Krakau en vanaf de eeuwwisseling gingen ze in de dertiende en veertiende eeuw tot Hongarije.² Uit die periode zijn er al vijf Pruisische handelscompagnieën uit Lubeck bekend die via de Pruisische gebieden in Vlaamse laken en Hongaars koper handelden.³ Een privilegioorkonde van de Franse koning Filips IV de Schoone noemt Elbing (Elbląg) als een van de steden wiens burgers en kooplui Vlaanderen regelmatig bezochten.⁴ In de eerste helft van de veertiende eeuw probeerden de Pruisische en Westfaalse handelaars samen gebruik maken van de Nederlandse handelsmogelijkheden.⁵ De Hollandse graaf Willem IV stelde in 1340 een privilegioorkonde uit aan de 'gemeine coeplude van Prussen ene van Westfalen'. Hieruit blijkt dat een groot deel van de door hen geleverde producten Hongaars koper en Pools lood was.⁶ De vreden van Kalisz gesloten tussen de Duitse Orde en Polen in 1343 garandeerde de Pruisische steden nog betere mogelijkheden om Hongaars koper (en andere producten) die op de Nederlandse markten gewild waren, aan te schaffen. Koning Casimir III de Grote van Polen liet in 1349 de kooplui van de staat van de Duitse Orde toe, vooral die uit Thorn (Toruń) om via de stad Sandomierz (Szandecz) naar Hongarije te gaan. Hetzelfde voorrecht gaf hij ook aan mensen komend uit Hongarije naar Toruń of naar andere Pruisische steden.⁷ Maar de Pruisische kooplui kregen al in 1344 en 1345 voorrechten voor hun handelsactiviteit door Polen.⁸

Het belangrijkste product van de Pruisische handel naar de Lage Landen betekende het koper uit de mijnen van Noord-Hongarije. Bijna de helft van de koperdelving in Besztercebánya (Bánska Bystrica), Úrvölgye (Špania Dolina), Libetbánya (Lubietová), Szomolnok (Smolník), Gölnicbánya (Gelnica) bereikte door bemiddeling van Pruisische kooplui op de Baltische zee de markten van Brugge en Antwerpen. Het andere deel kwam via de Zuid-Duitse, vooral Nurnbergse handelaars naar de klanten, vooral naar Dinant die beroemd was om zijn ambachtelijke koperproducten.⁹ Deze werden vanuit geïmporteerde grondstoffen gemaakt en waren in heel Noordwest-Europa gevraagd. De Pruisische Hanzekooplieden interesseerden zich al vanaf de laatste derde van de dertiende eeuw voor het Hongaarse koper. Uit een oorkonde uit 1293 bleek dat de stad Elbing bij de hertog van Pommerellen klaagde dat zijn onderdanen bij

Danzig en Stolp kooplui uit Elbling beroofden toen hij koper aan het leveren waren op de Wijsel.¹⁰ De koperhandel die in de dertiende-eeuwse Bruggse documenten ‘Pools’ (*cuprum polona*) werd genoemd was een Hongaars product geleverd door Pruisische kooplieden via Polen en de Baltische zee naar Vlaanderen. In die tijd was er in Polen namelijk geen koperdelving.¹¹ De uitdrukkingen *libeters* (Libetbánya), *schmolnitzer* (Szomolnok) of *gilnitzer koppers* (Gölnicbánya) in de Hanze-documenten verwijzen duidelijk naar het koper uit Noord-Hongarije.¹² De andere twee belangrijke routes van de koperexport vanuit Hongarije waren door Wenen en Praag naar Zuid-Duitsland en vandaar verder naar de Lage Landen of via Villach naar Venetië en Firenze.¹³ De koperlevering vanuit Hongarije door Zuid-Duitse kooplui naar de Lage Landen werd in de tijd van de Anjou-koningen door Italiaanse mijnondernemers vooral uit Venetië en Firenze verhinderd. Deze situatie veranderde tijdens de regering van Sigismund van Luxemburg. Toen kregen Zuid-Duitse handelshuizen en ondernemers naast de Italianen een belangrijker aandeel aan de bontmetaal- en edelmetaaldelving in Hongarije.¹⁴ Volgens de douaneboeken van Lübeck, Hamburg, Schonen, Odesloe uit 1368 leverden de Lübeckse kooplui in een waarde van 1500 Lübeckse marken Hongaars koper dat ze van Pruisische handelaars in Thorn hadden gekocht, naar Noordwest-Europa, vooral naar Brugge. Dit bedrag maakte 25% van de hele Lübeckse koperlevering van het jaar 1368 uit, betekende dus een aanzienlijk aandeel.¹⁵ De handelsboeken van Hildebrand Veckinghusen, koopman uit Koningsbergen, schrijven vaak over de levering van Hongaars koper naar Vlaanderen en Engeland.¹⁶ Uit de haven van Danzig werd Hongaars koper in 1460 in de waarde van 7000 Pruisische marken geëxporteerd. Dit maakte 11,7% van de hele export van Danzig uit. In 1470 bereikte de koperexport de waarde van 8100 mark, een exportaandeel van 13% dus. In 1492 daalde echter de Hongaarse koperexport vanuit Danzig naar de Lage Landen op 1200 mark.¹⁷ Het Hongaarse koper geleverd naar de Lage Landen, vooral Brugge bereikte de Poolse hoofdstad via de route Kassa (Košice) – Sandecz – Krakau of via Lócse (Levoča) – Lubló (Stará Ľubovňa) – Sandecz – Krakau.¹⁸ De kooplui van de Duitse Orde kochten daar het koper en leverden het op de Wijsel naar Thorn of Danzig of brachten ze zelf naar Vlaanderen eventueel verkochten ze het aan andere Hanzekooplui die het koper dan naar de markten van de Lage Landen brachten. Rond de eeuwwisseling van de zestiende eeuw exporteerde de Fugger-Thurzo compagnie Hongaars koper via Danzig naar Antwerpen.¹⁹ Wladislaus

Łokietek van Polen schreef al in 1306 voor dat niemand Hongaars koper of andere producten vanuit Hongarije of vanuit elders te land of ter zee naar Thorn mag leveren alleen maar via Krakau.²⁰ Deze oorkonde bewijst dat Krakau al in het begin van de 14e eeuw een belangrijk distributiecentrum van goederen was. Dankzij haar contacten van Vlaanderen tot Venetië, van Nurnberg tot de Italiaanse koloniën aan de Zwarte Zee heeft ze rijk aanbod aan Westerse en Oosterse producten gehad. Casimir de Grote vernieuwde tijdens zijn regering de voorrechten van Krakau meerdere keer om de stad in de positie van verkopen van Poolse lood en Poolse zout en Hongaars koper te versterken.²¹ Dit hing ermee samen dat in de loop van de 14e eeuw kooplui uit Thorn en Krakau voor de export van Hongaars koper naar Vlaanderen vochten.²² In zijn oorkonde in Visegrád van 6 augustus 1372 gaf Lodewijk I van Hongarije en Polen aan Hongaarse en Poolse kooplui vrije doorgang richting Lemberg. Hij verbood Tsjechen, Moraviërs, Sileziërs, Pruisen en vooral de kooplui uit Thorn in een dreigement van in beslagname van hun goederen als ze daar handel zouden drijven. Verder besloot hij de voorrechten van Krakau te bevestigen tegenover de kooplui 'de universis Prussie partibus et signanter de Thoron'.²³ Hij verleende Krakau stapelrecht dat grote moeilijkheden veroorzaakte in de directe handel tussen de Pruisische steden en Hongarije.²⁴ Lodewijk gebod in 1380 de Pruisische Hanzesteden Krakau te ontwijken en op de Wijsel of op de Dunajec of te land Hongaars koper of ijzer te leveren.²⁵ Als antwoord op het door de Poolse koningen gegarandeerd stapelrecht van Krakau en vanwege de twisten tussen de kooplui van Krakau en Thorn nam de Duitse Orde tegenmaatregelen: Konrad von Jungingen, de Grootmeester, verleende in maart 1403 stapelrecht aan de stad Thorn met instemming van de Pruisische staten en verbood de Poolse kooplui de scheepvaart en het goederenvervoer in het laatste traject van de Wijsel naar de Oostzee op Pruisisch gebied.²⁶ Deze maatregel maakte echter de situatie moeilijker omdat zowel de Poolse als de Pruisische kooplui werden gedwarsboemd. Voordat het stapelrecht in Krakau en Thorn werd ingevoerd, had de hoeveelheid van het Hongaarse koper geleverd door Pruisen in 1362/63 14.000 centenaar bereikt.²⁷ In de koperhandel was ook de Duitse Orde zelf geïnteresseerd en stuurde al in de eerste helft van de veertiende eeuw agenten naar Hongarije die belast waren met aankoop van het koper. De inkomsten van de Duitse Orde uit de Hongaarse koperhandel betekende tussen 1390 en 1405 jaarlijks 7,6% van zijn totale inkomsten.²⁸ In het begin van de vijftiende eeuw verloor Thorn haar leidende rol in de Noordhongaarse koperhandel. Dit bewijst

ook een toenmalig Duits gedicht dat Krakau Kupferhaus, dus centrum van de koperhandel, noemt.²⁹

Een ander belangrijk product uit Hongarije op de markten van de Lage Landen was het edelmetaal.³⁰ In het begin van de veertiende eeuw gaf Hongarije bijna een vierde van de zilverdelving (ca. 10.000 kg) en bijna de helft van de goudelving (ca. 1000 kg) van Europa.³¹ Gelijk aan het koper vervoerden er en deel van de kooplui van Thorn via Krakau naar Danzig en vanuit daar ter zee naar de Lage Landen. Vanaf de dertiende eeuw werd het Hongaarse zilver in Brugge als regelmatig gebracht product opgeschreven. Onder de producten 'uit Polen' waren er ook edelmetalen, maar dit moeten Hongaarse waren geweest zijn omdat de edelmetaaldelving in Polen in de Middeleeuwen onbelangrijk was.³²

Ook een belangrijk deel van de Pruisische export naar Vlaanderen was het ijzer uit Noord-Hongarije.³³ In het kwitantieboek van de Duitse Orde uit het begin van de vijftiende eeuw is het volgende te lezen: 'Item ... 5 steyne und 7 krampfund ungerisch ysens.'³⁴

Volgens de bronnen kon men op de markten van de Lage Landen ook Hongaars zink kopen dat voor een belangrijk deel verwerkt was in koperlegeringen. In de oorkonden van hertog Bogislaw VI van 29 mei 1390 en van de stad Stralsund van 4 juni 1390 staat het dounaetarief van het zink gevoerd uit Hongarije naar Polen.³⁵ Koning Wladislaus van Jagiello van Polen verleende op 18 augustus 1390 voorrechten voor de zinkhandel aan Lübeckse, Hamburgse, Wismaarse en Frankfurtse handelaars maar niet aan de Pruisen.³⁶ Deze kooplui maakten gebruik van de waterwegen van de Elbe of van de Oder en niet die van de Wijsel om de staat van de Duitse Orde en de Pruisische steden te ontwijken. Vanwege de concurrentiestrijd tussen Krakau en Thorn werd de koperhandel naar deze route verplaatst.³⁷

Naast de metalen bereikten ook andere Hongaarse producten de Lage Landen. Volgens een veertiende eeuwse beschrijving over het handelsleven van Brugge kwam bijenwas uit Hongarije, Tsjechië en Rusland naar de stad, waarvandaan het naar Parijs en Londen werd gebracht.³⁸ In de bronnen van de Hanze staat ook Hongaars bont vermeld,³⁹ maar we weten niet of dit ook naar de markten van de Lage Landen werd gebracht. Dit geldt ook voor het leer: Pruisische kooplui schaften veel runderleer in Hongarije aan maar de bronnen vermelden de eindbestemmingen van dit product niet. Vanwege zijn schulden aan een Krakause koopman werden zeventien honderd Hongaarse runderleerstukken van Hank Frey, een Thornse koopman, in beslag genomen. De leerstukken vormden de eigendom van

Mátyás Krummenhauer, koopman in Kassa (Košice), en met het verkopen ervan was Hank Frey belast.⁴⁰

In Hongarije was het laken het belangrijkste importartikel, zoals de landelijke regeling van *de tricesima* (zogenaamde dertigste invoerrechten) in 1436 bewijzen.⁴¹ Vanuit de Lage Landen kwam vooral het dure laken van goede kwaliteit op de Hongaarse markt aan omdat de leveringskosten vanwege de grote afstand alleen in het geval van dit artikel rendabel waren. In de *tricesima*-boeken uit 1542 staan verschillende soorten laken opgesomd waarvan het Bruggse het duurst was: Voor een rol laken moest men twintig florijn invoerrechten betalen. Het blauwe Vlaamse laken was een van de duurtse soorten: voor elke rol moest men tien florijn invoerrechten betalen. Het invoerrecht van het Amsterdamse laken was acht florijn, die hiermee in de middelste prijsklasse viel. Dit duurdere laken maakte slechts 8.84% van de lakenimport uit. 17,49% van de invoerrechten die in de *tricesima*-boeken vermeld staan was het goedkopere Engelse laken van slechtere kwaliteit. In de grootste hoeveelheid (73,67%) werd het veel goedkopere Zuid-Duitse laken geïmporteerd.⁴² De Pruisische kooplui, vooral die uit Thorn, speelden niet alleen in de export naar de Lage Landen maar ook in de import van goederen vanuit de Lage Landen een belangrijke rol. Volgens het douaneboek uit 1368 was 60% van de ingeklaarde Westerse artikelen het laken.⁴³ De route vanuit de Baltische zee langs het dal van de Wijsel via Krakau richting Wieliczka-Lőcse (Levoča) werd in de Middeleeuwen de ‘Lakenweg’ genoemd. Het distributiecentrum van het Noordwest-Europese, maar vooral Nederlandse laken, was Krakau. Tijdens de regering van Casimir de Grote werd in de tweede helft van de veertiende eeuw de hal van de lakenhandelaars gebouwd op het hoofdplein van Krakau.⁴⁴ Zolang de Vlaamse en Noord-Nederlandse textielproducten door bemiddeling van de Hanzekooplui via Polen naar Hongarije kwamen, werd het Brabantse laken te land door handelaars van Keulen en de Nederrijnse steden naar Middenoost-Europa gebracht. Vanaf het eind van de veertiende eeuw vervoerden ook Pruisische handelaars Brabants laken in steeds groter hoeveelheid naar Silezië, Klein-Polen, Hongarije en de Russische gebieden.⁴⁵

Samenvattend kunnen we de volgende vaststellingen maken in verband met de economische betrekkingen tussen Hongarije en de Lage Landen:

1. De hoeveelheid en de waarde van de Hongaarse exportartikelen waren groter dan die van de importartikelen uit de Lage Landen, het actieve handelsbalanssaldo was dus positief.

2. De Hongaarse exportartikelen waren grondstoffen, mijnproducten, de Nederlandse goederen waren eindproducten. Vanwege hun hoge prijs en goede kwaliteit konden ze alleen een klein aantal klanten bereiken, dus hun aandeel was onbelangrijk.
3. De producten van de twee gebieden bereikten elkaars markten door tussenhandelaars. Noch Hongaarse noch Nederlandse kooplui bezochten elkaars landen.

(Vertaald door Réka Bozzay)

Noten

- ¹ Miskolczy, *A középkori kereskedelem története*, 109.; Halaga, *Košice – Balt*.
- ² Halaga, *Košice – Balt*. 72., Czaja, *Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte*, 37.
- ³ Czaja, *Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte*, 39.
- ⁴ *Preußisches Urkundenbuch*, I.2. Nr. 630.
- ⁵ *Ibidem*, III.2. Nr. 71.
- ⁶ Kunze, & Stein & Höhlbaum & Rundstedt (eds.), *Hansisches Urkundenbuch*, II. Nr. 658, 674, III. Nr. 88.
- ⁷ Wenczel, *Magyar diplomáciai emlékek*, II. Nr. 291.
- ⁸ Kunze & Stein & Höhlbaum & Rundstedt (eds.), *Hansisches Urkundenbuch*, III. Nr. 59, 147, 156, 159, 174.
- ⁹ Fekete, 'A kelet-nyugati kereskedelem struktúrája', 471., Miskolczy, *A középkori kereskedelem története*, 109.
- ¹⁰ Kunze & Stein & Höhlbaum & Rundstedt (eds.), *Hansisches Urkundenbuch*, I. Nr. 1106.
- ¹¹ Szücs, *Az utolsó Árpádok*, 238.
- ¹² Fekete, 'A kelet-nyugati kereskedelem struktúrája', 472-475.
- ¹³ Over de deelname van Italiaanse kooplui aan de Hongaarse koperhandel zie Arany, 'Siker és kudarc', 943-966.
- ¹⁴ Pósnán, *Németország a középkorban*, 292.
- ¹⁵ Lechner (ed.), *Die Hansische Pfundzoll-liste des Jahres 1368.*, I. 92, 94, 95, 98, 362-367, 369, 370, 389, 627, 629, 630-632, 640, 1112, 1115, 1118. en II. D. 43, bd. str. 8, 9.
- ¹⁶ Lesnikov, *Die Handelsbücher des hansische Kaufmanns Veckinghusen*, Af 1. 83. r. 15, 17, 25; 83. v. 20, 27, 30; 103. v. 9; Af 6. 127. r. 5; 127. v. 15; 138. r. 2; 144. v. 9/10; 147. r. 4/5; 156. v. 3, 16, 23-27; 167. r. 12, 14, 17; 168. r. 23, 30; 170. v. 2, 3, 8, 13-17.
- ¹⁷ Samsonowicz, *Untersuchungen über das Danziger Bürgerkapital*, 31-32.
- ¹⁸ Divéky, *Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetése*, 6-10.
- ¹⁹ Wermter, *Die Reichsacht gegen Danzig und Elbing*, 79-83.

- ²⁰ Piekosiński, *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, Nr. 7.
- ²¹ *Ibidem*, Nr. 19, 29, 32.
- ²² Paulinyi, *A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége*, 6., Teke, *Kassa külkereskedelme*, 391.
- ²³ Piekosiński, *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, Nr. 38, 41., Kunze & Stein & Höhlbaum & Rundstedt (eds.), *Hansisches Urkundenbuch*, IV. Nr. 188.
- ²⁴ Sarnowsky, *Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte*, 62.
- ²⁵ Piekosiński, *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, Nr. 43.
- ²⁶ Toeppen (ed.), *Acten der Ständetage Preußens unter der Herrschaft des Deutschen Orden*, I. Nr. 65, 66, 67, 68.
- ²⁷ Halaga, *Košice – Balt*, 321.
- ²⁸ Renken, *Der Handel der Königsberger Großschäfferei*, 71, 165.
- ²⁹ Hirsch, *Handels- und Gewerbgeschichte Danzigs*, 181.
- ³⁰ Spufford, *Hatalom és haszon*, 358.
- ³¹ Hóman, *A magyar királyság pénzügyei*, 145, 149.
- ³² Szűcs, *Az utolsó Árpádok*, 235.
- ³³ Heckenast, *A magyarországi vaskohászat története*, 38. Zientara, *Dzieje malopolskiego hutnictwa żelaznego XIV-XVI w*, 160-161.
- ³⁴ Joachim (ed.), *Das Marienburger Treßlerbuch der Jahre 1399-1409*, 112.
- ³⁵ Kunze & Stein & Höhlbaum & Rundstedt (eds.), *Hansisches Urkundenbuch*, IV. Nr. 1017, 1018.
- ³⁶ *Ibidem*, IV. Nr. 1034.
- ³⁷ Halaga, 'Kaufleute und Handelsgüter der Hanse im Karpatengebiet', 75.
- ³⁸ Spufford, *Hatalom és haszon*, 304.
- ³⁹ Kunze & Stein & Höhlbaum & Rundstedt (eds.), *Hansisches Urkundenbuch*, III. Nr. 63., Lesnikov, *Ibidem*, Af. 1. 49. r. 16.; 76. r. 14.; 88. v. 8.; 105. v. 9.; Af. 6. 12. v. 2.f.; 101. r. 9.
- ⁴⁰ Teke, 'Kassa külkereskedelme', 397.
- ⁴¹ Engel, *Szent István birodalma*.
- ⁴² Ember, *Magyarország nyugati külkereskedelme*, 77-78.
- ⁴³ Czaja, *Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte*, 46.
- ⁴⁴ Fekete, 'A kelet-nyugati kereskedelem struktúrája', 463.
- ⁴⁵ Székely, 'A németalföldi és az angol posztó fajtáinak elterjedése', 15.

Bibliografie

- Arany, K. 2007. 'Siker és kudarc. Két firenzei kereskedőcsalád, a Melanesi-k és Corsini-k Budán Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387-1427) alatt.' [Succes en mislukking. Twee handelsfamilies uit Firenze, de Melanesis en de Corsinis in Buda tijdens de heerschappij van Sigismund van Luxemburg (1387-1427)]. *Századok*. 141: 4.

- Czaja, R. 1998. 'Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte im 13. und 14. Jahrhundert.' Nowak, Z.H. & Tandeczki, J. (eds.). *Die preußischen Hansestädte und ihre Stellung im Nord- und Ostseeraum des Mittelalter*. Toruń: Universitätsverlag.
- Divéky, A. 1905. *Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal*. [De handelsbetrekkingen tussen Noord-Hongarije en Polen]. Budapest: Stephaneum.
- Ember, G. 1988. *Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén*. [De Westerse buitenlandse handel van Hongarije in het midden van de zestiende eeuw]. Budapest: Akadémiai.
- Engel P. 2001. *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története*. [Het Rijk van István de Heilige. Geschiedenis van het middeleeuwse Hongarije]. (História Könyvtár Monográfiák). Budapest: História.
- Fekete, L. 1986. 'A kelet-nyugati kereskedelem struktúrája Európa északi felén a 14. század utolsó évtizedeiben.' [Structuur van de oostwesthandel in Noord-Europa in de laatste decennia van de veertiende eeuw]. *Történelmi Szemle*. 3-4.
- Halaga, O.R. 1967. 'Kaufleute und Handelsgüter der Hanse im Karpatengebiet', *Hansische Geschichtsblätter*. 85.
- Halaga, O.R. 1975. *Košice – Balt. Vyroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275-1526)*. Košice: Vychodoslov. Vydav.
- Heckenast, G. 1991. *A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában*. [De geschiedenis van de Hongaarse ijzermetallurgie in de tijd van het feodalisme]. Budapest: Akadémiai.
- Hirsch, T. 1858. *Handels- und Gewerbggeschichte Danzigs unter Herrschaft des Deutschen Ordens*. Leipzig: Hirzel.
- Hóman, B. 2003. *A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*. [De financiële zaken en de economische politiek van het Hongaarse Koninkrijk in de tijd van Károly Róbert]. Budapest: Budavári Tudományos Társaság.
- Joachim, E. (ed.). 1896. *Das Marienburger Treßlerbuch der Jahre 1399-1409*. Königsberg: Thomas & Oppermann.
- Kunze, K. & Stein, W. & Höhlbaum, K. & Rundstedt, H.G. von (eds.). *Hansisches Urkundenbuch*. 1876-1939. I-VIII. Leipzig-Weimar: Duncker & Humblot, Böhlau.

- Lechner, G. (ed.). 1935. *Die Hansische Pfundzoll-liste des Jahres 1368. 18. März 1368 bis 10. März 1369.* I-II. Lübeck: Verlag des Hansischen Geschichtsvereins.
- Lesnikov, M.P. 1973. *Die Handelsbücher des hansischen Kaufmanns Veckingchusen.* Berlin: Akad.
- Miskolczi, I. 2008. *A középkori kereskedelem története.* [Geschiedenis van de middeleeuwse handel]. Máriabesenyő–Gödöllő: Attraktor.
- Paulinyi, O. 1933. *A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége.* [Het economische belang van de middeleeuwse Hongaarse koperdelving]. Budapest: Sárkány.
- Philipp, R. & Seraphim, A. & Hein, M. & Maschke, E. & Koeppen, H. & Conrad, K. (eds.). *Preußisches Urkundenbuch.* 1882–1986. I.1.-VI.1. Königsberg–Marburg: Elwert.
- Piekosiński, F. 1879. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1275-1506. Część pierwsza. Wydał. i przypisami objaśnik.* Krakowie: Akademia Umiejętności.
- Pószán, L. 2003. *Németország a középkorban.* [Duitsland in de Middeleeuwen]. Debrecen: Multiplex Média.
- Renken, F. 1937. *Der Handel der Königsberger Großschäfferei des Deutschen Ordens mit Flandern um 1400.* Weimar: Böhlau.
- Samsonowicz, H. 1969. *Untersuchungen über das danziger Bürgerkapital in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts.* (Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte VIII.). Weimar: Böhlau.
- Sarnowsky, J. 1878-1886. 'Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte im 15. Jahrhundert.' Nowak, Z.H. & Tandeczki, J. (eds.). *Die preußischen Hansestädte und ihre Stellung im Nord- und Ostseeraum des Mittelalters.* Toruń: Universitätsverlag.
- Spufford, P. 2007. *Hatalom és haszon. Kereskedők a középkori Európában.* [Macht en voordeel. Kooplui in het middeleeuwse Europa]. Budapest: Scolar.
- Székely, G. 1968. 'A németalföldi és az angol posztó fajtáinak elterjedése a XIII-XVIII. századi Közép-Európában.' [De verspreiding van de Nederlandse en Engelse lakens van de dertiende tot de achttiende eeuw in Midden-Europa]. *Századok.* 1-2.
- Szücs, J. 1993. *Az utolsó Árpádok.* [De laatste Árpáden]. Budapest: História, MTA.

- Teke, Z. 2003. 'Kassa külkereskedelme az 1393-1405. évi kassai bírói könyv bejegyzései alapján.' [De buitenlandse handel van Košice op grond van de aantekeningen van de stadsrechters tussen 1393-1405]. *Századok*. 137:2
- Toeppen, M. (ed.). Acten der Standetage Preusens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. 1878-1886. I-V. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Wenczel, G. (ed.). *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. [Hongaarse diplomatieke gegevens uit de tijd van het huis van Anjou]. 1874-1876. I-III. Budapest: MTA.
- Wermter, E.M. 1991. 'Die Reichsacht gegen Danzig und Elbing (1497-1515). Städtische Handelspolitik im Spiegel der Großmächte', Jähnig, B. & Schuch, H.-J. (eds.). *Elbing 1237-1987. (Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreußens 25)*, Münster: Nicolaus-Copernicus.
- Zientara, B. 1954. *Dzieje malopolskiego hutnictwa żelaznego XIV-XVI w.* Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe.